

Angela GRĂDINARU
Doctor în filologie, conferențiar universitar
Universitatea de Stat din Moldova
Chișinău, Republica Moldova

Transferul elementelor culturale în subtitrarea comedei *Rien à déclarer*

Rezumat: Obiectivul principal al acestui studiu constă în a aborda traducerea elementelor culturale și transformările realizate în timpul transferului dintr-o limbă/cultură în alta. Traducerea nu constituie numai un transfer dintre două limbi, dar și dintre două culturi. Traducerea audiovizuală are scopul de a ajuta spectatorul să depășească barierele lingvistice și culturale. Dificultatea cea mai mare o reprezintă nu cuvintele, ca atare, pentru care nu se pot găsi echivalente potrivite, ci realitățile la care acestea se referă. Textul tradus este echivalentul textului original numai atunci când ambele texte au aceleași conotații atât în limba sursă cât și în limba țintă. Receptorul traducerii este conștient de faptul că textul tradus se referă la o realitate culturală străină. Cu toate acestea, în traducerea filmelor, posibilitățile de aplicare a tehnicilor explicative sunt limitate din cauza constrângerilor subtitrării. Succesul versiunii traduse nu depinde numai de contextul lingvistic, dar mai depinde de ceva ce este în afara textului, ceea ce numim informație despre lume, sau informație enciclopedică. Aluziile culturale sunt prezente nu numai în discursurile personajelor, ci și în imagine. Imaginea poate contribui la înțelegerea elementelor culturale. Transferul elementelor culturale și înțelegerea lor în traducerea audiovizuală poate avea loc la nivel verbal + non-verbal (vizual, acustic). Receptorul nu va avea probleme în comprehensiunea anumitor elemente culturale dacă acestea ar fi vizibile pe ecran. Prin urmare, ne-am propus să analizăm acest fenomen în baza unui corpus de exemple extras din comedia „*Rien à déclarer*” subtitrată în limba română.

Cuvinte cheie: cultură, dificultate de traducere, echivalență, referință culturală, subtitrare, traducere audiovizuală, tehnică de traducere, text sursă, text țintă, transfer cultural

Résumé: Notre article se focalise sur l'étude des éléments culturels dans le film *Rien à déclarer* afin d'observer leur transfert et la possibilité de leur compréhension par un récepteur roumain. La traduction des films reflète les différences culturelles mais la lecture des sous-titres roumains doit être aussi enthousiaste et facile à comprendre que dans le film original. Le film traduit est l'équivalent du film original seulement quand les deux films suscitent les mêmes connotations chez les récepteurs en langue source et en langue cible. Le récepteur de la traduction est conscient que le film traduit parle d'une réalité culturelle étrangère. Ce qui est intraduisible ou difficile à comprendre, peut être expliqué par le traducteur. Cependant, dans la traduction des films, les possibilités d'application des techniques explicatives sont restreintes. De plus, les allusions culturelles sont présentes non seulement dans les discours des personnages mais aussi dans l'image. L'image peut contribuer à la compréhension des éléments culturels en complétant les dialogues ou, au contraire, bloquer la réception des références culturelles si le récepteur de la traduction ne possède pas le bagage cognitif propre au récepteur de l'original. Le transfert des éléments culturels et leur compréhension dans la traduction du film peuvent avoir lieu au niveau verbal+non-verbal (visuel, acoustique). Sans image filmique, une expression qui représente une réalité culturelle serait vide de sens pour un récepteur roumain. Le récepteur n'aura pas de problèmes à saisir certains éléments culturels si elles sont visibles à l'écran. Par conséquent, nous nous sommes proposé d'analyser ce phénomène à partir d'un corpus d'exemples de la comédie *Rien à déclarer* sous-titrée en roumain. Les difficultés de traduction sont causées par des culturèmes qui n'ont pas de référents ni d'équivalents en langue-culture étrangère. Le sous-titreur doit chercher des moyens pour transposer ou adapter le texte à une autre réalité, il doit entendre la musique de l'original et la chanter devant un nouveau public. Il ne suffit pas de connaître une langue, mais aussi d'avoir des connaissances extralinguistiques.

Lors du processus de traduction, le sous-titreur fait revivre le film source, qui est déjà chargé du point de vue culturel, dans un

autre contexte culturel cible. La traduction audiovisuelle assure la découverte de nouveaux horizons culturels en enrichissant les connaissances du public cible. Mais avant tout, le sous-titreur est celui qui doit faire des choix, aller aux compromis et se débrouiller chaque fois quand il rencontre des éléments qui font référence à la culture du film source afin de fournir une traduction de qualité. Le but de toute traduction audiovisuelle est de transmettre le message d'un film d'une langue vers une autre, le sous-titreur est celui qui fait tout son possible pour assurer le contact entre les deux cultures en choisissant les stratégies de traduction nécessaires. Dans ce cas, la position que le traducteur doit choisir s'avère être un vrai dilemme, il s'agit d'une double fidélité qu'il a pour le destinataire et le spectateur. La plus grande partie de sous-titreur se positionnent au milieu de ce processus. Ils deviennent des intermédiaires non seulement entre deux acteurs du processus de communication, mais ils sont en même temps les intermédiaires entre deux systèmes de langues et deux cultures. L'un des plus importants choix que le sous-titreur doit faire lors du processus de traduction est d'adopter sa stratégie de sourcier ou de cibliste. Le traducteur sourcier est celui qui se propose de maintenir dans le texte cible l'empreinte de la langue-source. Il s'agit d'une préservation au sein de la langue cible des spécificités de la langue étrangère. Par contre, le traducteur cibliste est celui dont l'attention est orientée vers le texte et le public cible seulement. Son but est de produire une traduction qui donnera une illusion d'un texte qui a été écrit directement dans la langue cible. Si le sourcier est plus intéressé dans l'exactitude du sens transmis, l'intérêt du cibliste sera l'adaptation du sens au niveau de l'interprétation. Par conséquent, la traduction du film doit être vue et perçue non seulement comme un transfert interlinguistique, mais aussi comme un transfert culturel et social.

Mots-clés: culture, difficulté de traduction, équivalence, référence culturelle, sous-titrage, traduction audiovisuelle, technique de traduction, texte source, texte cible, transfert culturel

Abstract: The main objective of this study is to address the translation of cultural elements and transformations made during the transfer from one language / culture into another. Translation is not just a transfer between two languages, but also between two cultures. Audiovisual translation aims to help the viewer overcome

linguistic and cultural barriers. The greatest difficulty is not the words for which we cannot find suitable equivalents, but the realities to which they refer. The translated text is the equivalent of the original text only when both texts have the same connotative meanings in the source language and the target language. The receiver of the translation is aware of the fact that the translated text refers to a foreign cultural reality. However, in the translation of films the possibilities of applying explanatory techniques are limited due to the constraints of subtitling. The success of the translated version does not depend only on the linguistic context, but also on something outside of the text that we call information about the world, or encyclopedic information. Cultural references are present not only in characters' speech, but also in the image. The image can contribute to comprehension of the cultural elements. Transfer of cultural elements and their comprehension in audiovisual translation can take place at the verbal + non-verbal (visual, acoustic) levels. The receiver will have no problems in understanding certain cultural elements if they are visible on the screen. Therefore, we intend to analyze this phenomenon on the basis of a corpus of examples extracted from the comedy „*Rien à déclarer*”, which is subtitled in Romanian.

Keywords: culture, translation difficulty, equivalence, cultural reference, subtitling, audiovisual translation, translation technique, source text, target text, cultural transfer

Introducere

Traducerea audiovizuală este un subiect de cercetare neremarcant în comunitatea științifică a Republicii Moldova. Istoria omenirii a fost întotdeauna, într-un mod sau altul, legată de traducere. Astfel, traducerea este un factor socio-economic important care a servit mult timp pentru a consolida legăturile dintre oameni, i-a ajutat să se înțeleagă, să comunice între ei și a permis o aderare mai bună între culturile lor diferite. Numeroase studii au relevat omniprezența mass-media audiovizuale în viața cotidiană a Omului. Într-adevăr, zilnic stăm în fața ecranului care difuzează știri, reflectă culturi, ne ghidează ideile și sentimentele, ne deschide spre alte valori. Prin urmare, traducerea audiovizuală are scopul de a ajuta spectatorul să depășească barierele lingvistice și culturale. Desigur, înțelegerea unui film

depinde de modul în care este tradus. Transferurile lingvistice în mass-media audiovizuală implică aproape întotdeauna o situație de comunicare în masă, ceea ce înseamnă un număr mare de receptori și modul în care acești spectatori construiesc sensul depinde astfel de mai multe criterii. Traducerea audiovizuală trebuie să ia în considerare: genurile, stilurile filmelor, receptorii în diversitatea lor socioculturală.

Traducerea audiovizuală

Traducerea audiovizuală (numită și cinematografică) este deci un gen nou care rămâne încă să fie explorat și un domeniu relativ recent de cercetare la care multe întrebări rămân a fi puse așa cum a fost atât de mult timp ignorat de traductologi. Chiar dacă traducerea audiovizuală este un domeniu puțin studiat de către cercetători (în Republica Moldova), acest lucru nu exclude că este utilă și foarte prezentă pe ecranele noastre. Motiv pentru care vom încerca în această cercetare să studiem acest subiect din perspectiva mai multor aspecte, începând prin a identifica dimensiunea sa multisemiotică, deoarece deși în toate celelalte traduceri se privilegiază mereu verbalul, în traducerea audiovizuală complexitatea este ținută între imagini, muzică, sunete, cuvinte, culori.

Traducerea audiovizuală (subtitrarea) s-a impus drept ca o sub-ramură ce a atras atenția cercetătorilor din domeniu, în special datorită rolului important pe care îl deține în diseminarea așa numitei „culturi populare”, precum și datorită interferenței cu cercetarea în domenii diverse precum studiile de teoria filmului, studiile multimedia, psihologia, antropologia, sociologia, studiile interculturale, etc. Numeroși cercetători care au abordat această temă au evidențiat faptul că televiziunea reprezintă înaintea de orice un mijloc de comunicare capabil să elimine frontierele dintre persoane și un instrument prin intermediul căruia are loc comunicarea interculturală. Pornind de la această ipoteză, ne-am propus să evaluăm impactul pe care l-ar putea avea acest mijloc de comunicare.

Producția audiovizuală vizează un public din ce în ce mai eterogen și în procesul traducerii, ea se confruntă cu două bariere majore, prima este de ordin lingvistic și a doua de ordin cultural, iar pentru a distruge aceste bariere, traducătorul audiovizualului utilizează, la niveluri diferite, numeroase procedee. Spectatorul nu trebuie să-și amintească că ar fi citit subtitrările, dar să creadă că el a înțeles ceea ce a auzit. Prin urmare, vom încerca să analizăm aceste procese diferite de transfer lingvistic și

cultural în subtitrarea în limba română a comediei *Rien à déclarer*. Astfel, vom identifica și vom analiza elementele culturale extrase din comedie, comparând enunțurile originale subtitrărilor în limba română pentru a vedea dacă corespund la nivel de sens, structură.

Subtitrarea este o activitate diferită traducerii, deoarece reprezintă transformarea unui discurs oral în cel scris, eliminând tot ceea ce este superfluu pentru înțelegerea filmului. Creatorul de subtitrări decide de la abordarea ce trebuie urmată și alegerea procedeele de traducere ce trebuie utilizate. În cazul cuvintelor și expresiilor umoristice, trebuie mereu să se țină cont de public, de nivelul său de vârstă și de cultură. În mod cert, trebuie de asemenea să se ia în considerare situația de comunicare și originea socială a personajelor din film, dar primul cititor al subtitrării, cel mai exigent, rămâne publicul. Yves Gambier evidențiază astfel asemănările și deosebirile dintre traducere și subtitrare: ambele activități se referă la traducerea semnelor, dar acestea trebuie să fie incluse într-un context plurisemiotic, adică luând în considerare toate informațiile furnizate de mediul vizual și sonor (*Les censures dans la traduction audiovisuelle* 212).

Traducerea de la o cultură la altă cultură

Traducerile sunt vitale în procesul de comunicare interculturală ce caracterizează epoca globalizării. Pornind de la această premisă, studierea traducerilor reprezintă, în același timp, și o formă de studiu al interacțiunii dintre culturi. De când a fost concepută teoria traducerii, cercetătorii s-au preocupat în mare parte doar de text. Totuși, în anii 1970 mulți savanți s-au centrat pe interacțiunea dintre cultură și traducere. Maria Tymoczko în lucrarea sa *Enlarging Translation Empowering Translators* menționează că traducerea în cadrul unor diferențe culturale este de fapt modul prin care un traducător își arată cele mai mari abilități (8).

Umberto Eco în lucrarea *Dire pre* afirmă că o traducere nu vizează numai o trecere dintre două limbi, dar și dintre două culturi. Un traducător ține cont de regulile lingvistice dar și de elementele culturale (190). Traducătorul trece nu de la o limbă la alta, ci de la o cultură la alta, iar dificultatea cea mai mare o reprezintă nu cuvintele, ca atare, pentru care nu se pot găsi echivalente potrivite, ci realitățile la care acestea se referă. În același context Umberto Eco consideră că o traducere nu depinde numai de contextul lingvistic, dar mai depinde de ceea ce este în afara textului, ceea ce noi numim informație despre lume, sau informație enciclopedică

(35). Succesul versiunii traduse depinde de competența traducătorului, de capacitatea acestuia de a transfera textul sursă dintr-un sistem cultural în altul, fără alterarea conotațiilor.

Unii lingviști ai secolului XIX printre care Humboldt și Schleiermacher au abordat deja această problemă: o traducere trebuie să aducă locutorul să înțeleagă universul lingvistic și cultural al textului sursă, trebuie să transforme textul original pentru al face accesibil cititorului limbii și culturii ținte. Traducătorul ar trebui să facă tot posibilul ca să exprime ceea ce textul sursă spune. Humboldt este printre primii savanți care a subliniat că traducerile pot îmbogăți limba țintă în termeni de sens și expresivitate (apud în Umberto Eco, *op. cit.* 202).

Traducerea joacă un rol important în completarea lacunelor dintre culturi și națiuni. Ea mereu a fost strâns legată de dezvoltarea culturii, literaturii, fiind situată la răscrucea civilizațională. Pentru orîșicare națiune ea devine parte integrantă a vieții intelectuale. Fiind un obiect de studiu ce trezește interesul mai multor discipline, precum lingvistica, psihologia, sociologia, culturologia, traducerea se impune ca o realizare intelectuală, teoretică și lingvo-culturală.

Traducerea joacă un rol important în creșterea conștientizării și înțelegerii între diverse culturi și națiuni. Traducerea audiovizuală contribuie ca aceste culturi diferite să găsească un compromis. Traducătorul devine astfel un mediator între două spații culturale. Iar traducătorul de umor are în plus misiunea de a transfera mesajul din limba sursă în limba țintă în așa fel încât mesajul să aibă un efect similar imediat asupra publicului țintă. Elementele culturale specifice atribuie traducătorului rolul de participant activ nu doar ca mediator între culturi, dar și ca „formator” al publicului țintă.

Umberto Eco susține că a traduce dintr-o limbă în alta ne expunem unor incidente inevitabile. Fiecare limbă exprimă o viziune diferită despre lume. E dificil de a stabili semnificatul unui termen într-o limbă țintă (*op. cit.* 42). Traducătorul se poate afla în imposibilitatea de a găsi o echivalență dacă nu dispune de informații despre cultura țintă și ignoră în ce mod locutorii nativi își clasifică experiențele lor. Prin urmare traducătorul trebuie să facă o serie de ipoteze analitice pentru a infera sensul pragmatic și a căuta un echivalent în limba țintă. Într-adevăr, nici un traducător nu se va găsi în situația de a traduce un cuvânt rupt din context. Traducătorul traduce mereu texte, enunțuri prezente într-un context lingvistic, enunțate în situații specifice. Pentru a înțelege un text, pentru al traduce, e necesar

de a face o ipoteză despre o lume posibilă pe care acest text o reprezintă. Aceasta înseamnă că o traducere trebuie să se bazeze pe ipoteze, și după ce s-a elaborat o ipoteză plauzibilă, traducătorul poate începe transferarea textului dintr-o limbă în alta. Informația lingvistică oferită de un dicționar și informația enciclopedică îi permit traducătorului să aleagă sensul pertinent contextului și lumii posibile. Din punct de vedere lingvistic și cultural un text constituie o junglă în care un locutor atribuie câte o dată un sens unui cuvânt pe care îl utilizează și acest sens poate să nu corespundă cu sensul aceluiași cuvânt într-un alt context.

Transferul cultural

Umberto Eco afirmă că traducerea este o strategie care vizează să producă într-o limbă diferită același efect pe care-l are discursul sursă (*Ibid.* 343). E necesar de a oferi cititorului, spectatorului o oportunitate identică cu cea pe care o are cititorul, spectatorul filmului original. A traduce înseamnă înainte de toate, a sta la dispoziția viitorilor spectatori și cititori, a produce echivalentul unui text sau unui film original, adică un text sau un film care oferă, după cum scrie Claude Tatillon „cu cea mai mica abatere posibilă, toată informația textului original”. Dar de asemenea crearea unui text necesită alte trei calități: să sune natural în limba țintă, să se integreze perfect în cultura țintă și să parvină printr-o manipulare a scrisului, pentru a oferi o idee exactă despre originalitatea și intențiile stilistice ale autorului tradus (*Traduire, pour une pédagogie de la traduction* 150).

În subtitrare ca și în orice altă traducere, criteriul de echivalență rămâne în esență pragmatic și subiectiv: acesta depinde de aprecierea traducătorului care a produs textul, de directorul scenei care organizează înregistrarea, de actorul care îl pronunță și de spectatorul care este judecătorul final. Acest lucru nu înseamnă că echivalența sau non echivalența unei subtitrări în raport cu versiunea originală este o problemă de apreciere individuală și ireductibilă pentru orice criteriu obiectiv. Gradul de echivalență a unei subtitrări în raport cu versiunea originală depinde de constrângerile sincronismului (lingvistic, sintactic, artistic), precum și de parametrii lingvistici și extralingvistici care scapă în mare măsură de conștiința celui (ar putea fi el însuși traducător) care evaluează echivalența în cauză. Acest lucru înseamnă că textul echivalent este rezultatul unui ansamblu de compromisuri efectuate între limba originală, sensul filmului, cerințele limbii țintă și contextul de exprimare și utilizare a textului final.

Unii lingviști utilizează conceptul de *echivalență funcțională* (teoria Skopos Vermeer și Reiss) în loc de *echivalența semnificatului*. Această teorie afirmă că traducătorul, mediator al comunicării interlingvistice și interculturale trebuie să caute o echivalență care să poată face textul sursă funcțional în cadrul culturii receptoare. Traducerea unui text audiovizual trebuie să producă același efect ca și cel original. Se are în vedere o egalitate de valoare de schimb care devine o entitate negociabilă (apud în Umberto Eco, *op. cit.* 94). Traducătorul trebuie să facă o ipoteză interpretativă asupra efectului prevăzut de către original.

Traducerea intersemiotică

Scopul pentru care se realizează o traducere constă în necesitatea de a comunica un mesaj dintr-o sferă culturală ce folosește un anumit cod (o anumită limbă) în altă sferă culturală care operează cu un alt cod. Traducătorul trebuie să găsească echivalențe funcționale care să păstreze valoarea comunicațională a textului, uneori chiar în detrimentul traducerii semantice. Pierce consideră că semnificatul este o traducere a unui semn printr-un alt sistem de semne (*Ibid.* 269). Semnul în relație cu alt semn nu este o simplă trimitere, semnificatul unui semn este semnul prin care trebuie să fie tradus. Actul de traducere este primul act de semnificare și lucrurile semnifică grație acestui act de traducere. Semnificatul este redat atunci când o expresie este înlocuită prin alta. Traducătorul încearcă să spună același lucru cu sisteme de semne diferite și trebuie mereu să aibă în minte problema semnificatului. Roman Jakobson a demonstrat că a interpreta un element semiotic înseamnă al traduce printr-un alt element (*Ibid.* 270). Un anumit sistem semiotic poate spune mai mult sau mai puțin decât un alt sistem semiotic, prin urmare nu putem afirma că două sisteme semiotice exprimă aceleași lucruri. În acest context afirmăm că pot exista anumite pierderi absolute. Acestea sunt cazurile imposibil de tradus și dacă apar astfel de cazuri, traducătorul recurge la note de subsol – ceea ce demonstrează eșecul său sau poate omite lexemul intraductibil. În categoria acestor cazuri imposibil de tradus intră jocurile de cuvinte, glumele, unele cultureme. Dar aceste cazuri nu sunt frecvente. În general, apar dificultăți de pierdere parțială care pot fi soluționate printr-o compensare. E necesar de reflectat asupra jocului de corespondențe pe care textul îl instaurează între diferite imagini propunând echivalente adaptate pentru diverse jocuri

de cuvinte, expresii idiomatice sau poate crea alt joc de cuvinte în limba țintă, poate reformula, omite sau adapta.

Scopul pentru care se realizează o traducere constă în necesitatea de a comunica un mesaj dintr-o sferă culturală ce folosește un anumit cod (o anumită limbă) în altă sferă culturală care operează cu un alt cod. Traducătorul trebuie să găsească echivalențe funcționale care să păstreze valoarea comunicațională a textului, uneori chiar în detrimentul traducerii semantice. Pierce consideră că semnificatul este o traducere a unui semn printr-un alt sistem de semne (*Ibid.* 269). Semnul în relație cu alt semn nu este o simplă trimitere, semnificatul unui semn este semnul prin care trebuie să fie tradus. Actul de traducere este primul act de semnificare și lucrurile semnifică grație acestui act de traducere. Semnificatul este redat atunci când o expresie este înlocuită prin alta. Traducătorul încearcă să spună același lucru cu sisteme de semne diferite și trebuie mereu să aibă în minte problema semnificatului. Roman Jakobson a demonstrat că a interpreta un element semiotic înseamnă al traduce printr-un alt element (*Ibid.* 270). Un anumit sistem semiotic poate spune mai mult sau mai puțin decât un alt sistem semiotic, prin urmare nu putem afirma că două sisteme semiotice exprimă aceleași lucruri. În acest context afirmăm că pot exista anumite pierderi absolute. Acestea sunt cazurile imposibil de tradus și dacă apar astfel de cazuri, traducătorul recurge la note de subsol – ceea ce demonstrează eșecul său sau poate omite lexemul intraductibil. În categoria acestor cazuri imposibil de tradus intră jocurile de cuvinte, glumele, unele cultureme. Dar aceste cazuri nu sunt frecvente. În general, apar dificultăți de pierdere parțială care pot fi soluționate printr-o compensare. E necesar de reflectat asupra jocului de corespondențe pe care textul îl instaurează între diferite imagini propunând echivalente adaptate pentru diverse jocuri de cuvinte, expresii idiomatice sau poate crea alt joc de cuvinte în limba țintă, poate reformula, omite sau adapta.

Pentru fiecare tip de traducere și pentru fiecare replică, în ceea ce privește protagoniștii și funcționalitatea traducerii, trebuie să existe o strategie care să ghideze traducătorul ce subtitrează, în alegerile sale, și să-l ajute să rămână fidel mesajului filmului original. O subtitrare necorespunzătoare poate afecta negativ un film, la fel cum în unele cazuri o subtitrare bună poate îmbunătăți cu adevărat o producție de o calitate inferioară.

Corpusul studiului

În acest articol ne vom axa pe studiul transferului elementelor culturale în subtitrarea în limba română a filmului *Rien à déclarer* (*Nimic de declarat*). Este un film de comedie franco-belgian care a fost produs în anul 2010 sub regia lui Dany Boon. Întâmplările redată în film au loc la începutul anilor '90, când s-a deschis circulația liberă, fără control vamal, la granița franco-belgiană. Acțiunea filmului *Rien à déclarer* are loc la granița franco-belgiană și are ca suport legendara “râcă” dintre cele două națiuni îmbrăcând o haină nouă, actuală, în condiții europene. La 1 ianuarie 1993, zona euro a fost creată. Doi agenți vamali – un belgian și un francez – află că posturile de la frontieră sunt pe cale să dispară. Pentru Ruben Vandervoorde, agentul belgian, francofobia este o tradiție familială. Agentul francez Mathias Ducatel este inamicul declarat al lui Ruben și se îndrăgostește în secret de sora lui. Spre surprinderea tuturor, Mathias și Ruben își uită vechile dușmăanii și hotărăsc să lucreze împreună. Un ofițer vamal belgian “francofob” este obligat să facă echipă cu un ofițer vamal francez pe perioada eliminării frontierelor franco-belgiene, la începutul anilor '90. Cei doi vor face parte dintr-o echipă mobilă, astfel vor fi obligați să colaboreze și să se lupte cu propriile prejudecăți. În film sunt prezentate cu mult umor ignoranța, șovinismul și prejudecățile naționale care au loc de obicei între țările vecine. Aceste conflicte mărunte îngreunează colaborarea organelor de ordine din Franța și Belgia și, de asemenea, căsătoriile mixte ale unor persoane din cele două țări.

În film sunt prezente elemente culturale distinctive (toponime, nume proprii, denumiri de mâncăruri, umorul, ironia) de obicei unice pentru cultura sursă. Astfel putem observa că acest film este o metodă de reflectare a vieții sociale din cultura de unde provine. Traducerea filmului reflectă diferențele culturale, lecturarea subtitrelor în limba română trebuie să fie tot așa de entuziasmată și ușor înțeleasă precum în filmul original. Traducătorul trebuie să audă muzica originalului și să o cânte unei noi audiențe. Un traducător bun cântă și prezintă un ritm care nu doar reflectă textul original, dar și sună pe nou (Trosborg, *Text Typology and Translation* 34). Prin urmare, traducerea filmului trebuie văzută și percepută nu doar ca un transfer interlingvistic, dar și ca un transfer cultural și social.

Strategii de traducere

Întrucât filmul se află în strânsă legătură cu cultura din care provine, elementele culturale constituie o parte importantă din acesta. Umorul poate constitui un obstacol în comunicarea interculturală. Atât spectatorul filmului original cât și spectatorul filmului subtitrat trebuie să infereze același efect umoristic care să condiționeze râsul. În comparație cu ironia care se manifestă mai ales la nivel verbal prin figuri de stil și expresii cu conotații ironice puternice, umorul este mai degrabă nonverbal, de exemplu, simple gesturi pot declanșa râsul. Astfel, conform lui De Rosa, umorul este într-adevăr un fenomen social care apare spontan în timpul interacțiunilor dintre oameni. De asemenea, De Rosa estimează că râsul este rezultatul unei situații particulare în care cineva a fost expus și că emoțiile pozitive sunt exprimate prin expresia feței și a tonalității vocii (*Translating humour in audiovisual texts* 18).

Expresiile idiomatice umoristice materializate în filmul sursă pot condiționa o dificultate de transferare a lor în textul audiovizual țintă. Ceea ce este semnificativ umorului unei culturi poate deveni nu numai neînțeles dar și ofensator alteia. Ar fi aici vorba despre imaginea etnosocioculturală, care construiește și pune în circulație stereotipuri despre diferite aspecte ale vieții și valori colective. Deci umorul poate fi posibil, efectiv, funcțional numai pentru destinatarii, care dețin aceeași imagine colectivă, socioculturală, și devine discretă pentru purtătorii altei limbi-culturi (Ungureanu, *Teoria traducerii* 53).

A interpreta o glumă și a sancționa-o prin râs presupune o aplicare ierarhizată a sistemului competențelor asupra elementelor secvenței discursive. E vorba mai întâi de competențe lingvistice, care asociază semnificatul semnificantului, conform regulilor constitutive ale limbii, de competențe enciclopedice, referitoare la lume și actanții comunicării, și de competență retorică, ca ansamblu de principii ce reglementează activitatea discursivă. (Frumușani, *Semiotică, societate, cultură* 175)

Există un număr mare de expresii idiomatice specifice limbii franceze și altele specifice limbii române, care au la bază obiceiuri, tradiții, aspecte sociale și politice, valori culturale. Unele expresii din limba franceză se pot regăsi și în limba română. Casia Zaharia consideră că există „expresii care nu dispun de echivalent în sistemul lingvistic, în cultura sau gândirea celeilalte comunități lingvistice” (*Expresiile idiomatice în procesul comunicării* 194). În multe cazuri, avem de-a face cu tipare logico-semantice asemănătoare, identificabile în expresiile frazeologice ale ambelor limbi.

Diverse aspecte sociale și politice, fapte istorice, tradiții, obiceiuri, valori culturale impun niște domenii tematice asemănătoare în ambele limbi. Expresiile frazeologice oscilează între specific și universal. Irina Condrea afirmă că cei care vorbesc limbi diferite „văd”, „concep” lumea în mod diferit și „adoptă diverse modalități de a indica unul și același obiect sau fenomen din lumea înconjurătoare” (*Traducerea din perspectivă semiotică* 53). Prin urmare, traducătorul găsește echivalențe pentru a substitui nu unități separate, ci mesaje întregi dintr-o limbă. O expresie fixă din limba sursă va fi redată prin alta în limba țintă, care deși diferită structural și lexemic, corespunde aceleiași realități.

Pentru a argumenta acest punct de vedere, propunem spre analiză următoarele expresii idiomatice:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Ruben: <i>Ils se sont battus corps et âme.</i> Ruben: <i>Ce lieu nonsignificatif, c'est la terre sacrée du royaume de Belgique.</i>	Ruben: <i>Cu trup, suflet și loialitate...</i> Ruben: <i>Acest loc nesemnificativ, este sfințit în regatul belgian.</i>

Ruben Vandervoorde, francofob, rasist, dar considerându-se patriot, fapt care creează o situație comică, enunță expresia idiomatică *se battre corps et âme* care desemnează *a se implica într-o activitate cu toată energia fizică și morală*, în situația de comunicare în care îi arată lui Vanuxem cu piciorul prin zăpadă linia galbenă care separă Franța de Belgia. Subtitrorul trebuie să examineze contextul situațional de producere a expresiilor umoristice (gesturile, mimica, tonalitatea vocii personajului), să identifice intenția celui care o spune pentru a fi fidel originalului și a adapta expresia umoristică publicului țintă. În acest caz traducătorul recurge la echivalența pragmatică, care include efectul comunicativ pe care producătorul unui text încearcă să-l transmită (personajul evidențiază faptul că concetățenii săi au luptat pentru acest pământ). Traducătorul a fost fidel mesajului, dar a intervenit în structura expresiei idiomatice în limba română (are loc un transfer de la o expresie verbală la una nominală).

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Ruben: <i>Vous venez bouffer le pain des Belges?</i> Tiburce: <i>Non, je suis au régime.</i>	Ruben: <i>Ai furat pâine în Belgia?</i> Tiburce: <i>Eu nu mănânc pâine, eu sunt la dietă.</i>

Expresia idiomatică din registrul familiar *bouffer le pain*, în traducere literală însemnând *a mânca cu lăcomie*, a fost tradusă prin echivalentul *a fura pâine*. Ruben consideră că un francez care lucrează în Belgia fură pâinea belgienilor. Traducătorul a evaluat valențele comunicative ale expresiei din mesajul sursă și a decis ca în procesul de transfer să înlocuiască expresia cu una echivalentă din limba țintă, deși considerăm că o expresie mai aproape ca sens ar fi *a mânca pâinea belgienilor*. Spre deosebire de expresia din limba franceză care are un caracter fix, cea din limba română este o expresie liberă.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Vanuxem: <i>Qu'est ce qu'il voulait?</i> Ruben: <i>Dire que cette douane va devenir une passoire bleu-blanc-bec!</i>	Vanuxem: <i>Ce vroia el?</i> Ruben: <i>Să deblocăm traficul!</i>

Pentru a infera sensul pragmatic al expresiei *devenir une passoire bleu-blanc-bec*, traducătorul ar fi trebuit să facă o serie de ipoteze contextuale, să recurgă la competențele sale enciclopedice. Această expresie face aluzie la culorile drapelului francez bleu-blanc-rouge. Cuvântul *bec* face referință la Cocoșul galic (cocoșul îndrăzneț), unul dintre simbolurile și emblemele alegorice ale Franței care este, de asemenea, simbolul Mișcării Valone, Comunității franceze din Belgia și Regiunii Valone. Expresia *passoire bleu-blanc-bec* se referă la trecerea frontierei de către francezi. Traducătorul a recurs la o echivalență pragmatică, păstrând, într-o oarecare măsură, aceleași coordonate funcționale, dar nu și cele stilistice. Textul final nu conține aceleași valențe expresive. Considerăm că traducătorul ar fi trebuit să utilizeze o echivalență conotativă (Ene, *Traduttore, traditore. Incursiune în teoria și practica traducerii unităților frazeologice* 127) care se referă la dimensiunile stilistice și expresive ale mesajului sursă.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Ruben: <i>J'étais dans le feu de l'action. J'aurais pas dû vous provoquer. Mes mots ont dépassé mes pensées.</i>	Ruben: <i>Am greșit. N-ar fi trebuit să te insult. Eu nu gândeam clar.</i>

Expresia *être dans le feu de l'action* (a fi în focul acțiunii) desemnează o stare de excitare, furie. Traducătorul s-a preocupat de transferarea sensului unei îmbinări stabile de cuvinte din limba franceză în limba română, dar nu și de găsirea unui echivalent conotativ și funcțional.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Mathias: Pourquoi il s'arrête pas? Ruben: <i>On a l'air de 2 clowns. Il nous prend pour une blague.</i>	Mathias: <i>De ce nu se oprește?</i> Ruben: <i>Și arătăm ca doi clovni. Ei au crezut că fluturăm mâinile.</i>

Avoir l'air d'un clown semnifică „a arăta ca un clown, a avea aspectul unui clown” (<https://dictionnaire.reverso.net/francaisdefinition/avoir+l%27air+d%27un+clown>). Această expresie a fost tradusă prin echivalență lingvistică în care există omogenitate la nivel lingvistic între mesajul din limba sursă și textul din limba țintă. Iar expresia *prendre pour une (à la) blague* care desemnează „a râde de cineva, a nu lua în serios pe cineva, a avea o atitudine neserioasă față de cineva sau ceva” a fost tradusă prin parafrază. O expresie idiomatică din limba sursă este transferată într-o parafrază în limba țintă. Funcția comunicativă a mesajului în acest context este susținută de mimica, gesturile personajelor (<https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/blague/>).

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Jacques: <i>Non, Irène, c'est terminé. On a gagné assez. On a sorti la tête de l'eau.</i> Irène: Je ne veux pas <i>sortir la tête de l'eau</i> . Sois ambitieux une fois dans ta vie.	Jacques: <i>Nu, Irène, s-a terminat. Avem destul. Capetele noastre sunt deasupra apei.</i> Irène: <i>Nu am ieșit la suprafață! La naiba, nu ai nici o ambiție!</i>

Expresia *sortir la tête de l'eau* semnificând „a vedea sfârșitul necazurilor sale” a fost tradusă printr-o echivalență care nu este specifică limbii ținte și care nu reprezintă o expresie idiomatică stabilă. Traducerea expresiilor frazeologice implică nu numai găsirea unor echivalențe gramaticale și lexicale, dar și identificarea unor corespondențe stilistice și funcționale.

În fiecare glumă, situație comică, Ruben nu încetează să manifeste antipatia față de francezi, comparând un animal cu un francez.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Mathias: <i>Il a l'air complètement con, ce chien.</i> Ruben: <i>Il doit être français.</i> Mathias: <i>Je trouve qu'il a une tête de Belge. Je plaisante.</i> (rires)	Mathias: <i>Off. Pare prost, câinele acesta?</i> Ruben: <i>Trebuie să fie francez.</i> Mathias: <i>Îmi pare că îi plac belgienii. Glumeam.</i>

Expresia *avoir une tête de Belge* este utilizată cu sensul de „seamănă cu un belgian”. Traducătorul nu s-a preocupat de găsirea unui echivalent în limba română, materializat printr-o expresie idiomatică, ci a recurs la parafrază, fiind conștient, probabil, că pierde din valoarea formal-estetică a expresiei idiomatice stabile.

Ruben, coleric, cu multe prejudecăți, provine dintr-o familie belgiană de rasă pură, admiră la nebunie țara lui scumpă, calificând francezii „les camemberts”. Ruben este ferm convins că francezii vor invada Belgia după ce vor dispărea posturile vamale. Ruben face referință la cașcavalul francez Camembert pentru că în primul rând acest cașcaval simbolizează Franța, iar în al doilea rând pentru că disprețuiește francezii și nu-i consideră oameni.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Ruben: <i>Vous les camemberts, vous vous sentez supérieurs.</i>	Ruben: <i>Te crezi că ești atât de superior.</i>
Ruben: <i>J'ai tout le droit d'empêcher l'invasion des camemberts dans mon pays.</i>	Ruben: <i>Sunt aici pentru a preveni ca paraziți de francezi să nu intre în Belgia.</i>

În primul context traducătorul a omis cuvântul *Camembert* recurgând la schimbarea de quantum informațional, iar în al doilea caz recurge la un echivalent din registrul popular *paraziți de francezi* pentru a evidenția disprețul lui Ruben față de francezi. În acest caz traducătorul trebuie să rămână neutru dar fidel mesajului, el trebuie să mențină echilibrul dintre mesajul sursă și textul țintă, făcând posibilă interpretarea corectă a mesajului.

Deprecierea francezilor este redată de ironia verbală materializată printr-o comparație în limba franceză la gradul superlativ iar în limba română se utilizează gradul de egalitate:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Ruben: <i>Les Français sont les pires que les trafiquants de drogues.</i>	Ruben: <i>Francezii sunt la fel de răi ca traficanții de droguri.</i>

În acest context, traducătorul a intervenit în semnificatul mesajului original. Francezii sunt comparați cu traficanții de droguri. În limba franceză francezii sunt mai răi decât traficanții, pe când în limba română traducătorul a înlocuit gradul superlativ cu cel de egalitate subtitrând că francezii sunt la fel de răi ca traficanții de droguri.

Ura față de francezi este transmisă în familia Vandevoorde din tată în fiu. Prin urmare, în filmul original se recurge la contrast (antiteză) pentru a releva diferențele dintre Franța și Belgia, dintre francezi și belgieni. Acest contrast creează diferite situații comice ce declanșează râsul:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Leo, le fils de Ruben: <i>La Belgique est le plus beau des pays.</i>	Leo, fiul lui Ruben: <i>Belgia, este cea mai frumoasă țară.</i>
Ruben: <i>Et la France est le pays de gros ...</i>	Ruben: <i>Și Franța este țara ...</i>
Leo: <i>De gros abrutis. (rires)</i>	Leo: <i>Complet idioți.</i>

Traducătorul a efectuat o traducere literală, iar în ultima replică a intervenit în structura frazei, utilizând anafora *aceasta* (se referă la Franța) și separând prima parte a frazei de a doua prin puncte de suspensie.

Patriotismul lui Ruben devine absurd și este redat în următoarea situație comică:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Leo: <i>Et le ciel, papa, il est belge ou français?</i>	Leo: <i>Și cerul? Este belgian sau francez?</i>
Ruben: <i>Il est belge. Tout ce qui est au-dessus de la Belgique lui appartient.</i>	Ruben: <i>Belgian. Totul ce se află sub el aparține Belgiei.</i>
Leo: <i>Et les étoiles, elles sont belges?</i>	Leo: <i>Și stelele sunt belgiene?</i>
Ruben: <i>Evidemment.</i>	Ruben: <i>Sigur.</i>
Leo: <i>Mais, papa, la Terre, elle tourne? Alors, les étoiles, elles vont en France et deviennent françaises.</i>	Leo: <i>Dar, tată, Pământul se rotește? Stelele pleacă în Franța și devin franceze.</i>
Ruben: <i>Les étoiles, voyagent à l'étranger et le soir elles reviennent en Belgique.</i>	Ruben: <i>Stelele călătoresc în străinătate și seara revin în Belgia.</i>

Traducătorul a realizat o traducere literală, decupând fraza în limba română în două propoziții și recurgând chiar și la omisiunea unor cuvinte pentru a se încadra în limita spațiului rezervat subtitrării și pentru a facilita lectura subtitrelor. Această omisiune poate fi dictată și de constrângerile de sincronizare și de adaptare a textului la mimica personajului, fapt care determină în textul țintă efectele umoristice.

În dialogul următor, în afară de situația comică creată, se vor reliefa unele elemente culturale cu referire la numele propriu al unor personalități dar și al personajelor:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
<p>Ruben: <i>Pourquoi tu t'appelles Léopold?</i> Leo: <i>En hommage à Léopold Ier roi des Belges.</i> Ruben: <i>Quelle est la plus grosse connerie qu'a fait le roi Léopold Ier?</i> Leo: <i>Il a épousé une Française, la fille de Louis-Philippe. Un autre abruti de Français.</i> Ruben: <i>Tu m'as impressionné. T'es bien le fils de ton père.</i> (rire satisfait)</p>	<p>Ruben: <i>Știi de ce ești numit Leopold?</i> Leo: <i>În onoarea lui Leopold I, primul rege al Belgienilor.</i> Ruben: <i>Care a fost cea mai mare gafă făcută de regele Leopold I?</i> Leo: <i>El s-a căsătorit cu o franțuzoaică, fiica lui Ludovic-Filip. Doar o altă franceză proastă.</i> Ruben: <i>M-ai impresionat. Ești fiul părinților tăi.</i></p>

Numele proprii ale personajelor sunt împrumutate în textul țintă: *Ruben Vandevoorde, Mathias Ducatel, Louise Vandevoorde, Irène et Jacques Janus, Leopold, Duval, Tiburce, etc.* Numele *Louis-Philippe* a fost adaptat în limba română *Ludovic-Filip*. În același context am identificat o eroare în textul țintă. Subtitrorul a tradus *une autre abrutie française* prin *o altă franceză proastă*.

Varianta corectă este *franțuzoaică* și nu *franceză*. Limba română face distincție între adjectivele ce se referă la naționalitate. Astfel, noi spunem „limba română”, și nu „limba românească”, dar spunem „patriotism românesc”, nu „patriotism român”, spunem „atitudine românească”, nu „atitudine română”. Atunci când este vorba despre persoane, femininul este clar: „actrița româncă”, și nu „actrița română” <http://www.radiotimisoara.ro/2017/08/31/%F0%9F%94%8A-vorbiti-limba-franceza-cu-o-franceza-sau-cu-o-frantuzoica/>. Expresia *tu est fils de ton père* a fost tradusă prin echivalentul *ești fiul părinților tăi*. Când vorbim despre părinți ne referim la mamă și la tată. Considerăm că echivalentul *părinți* nu e potrivit în acest

context pentru că Ruben când a spus *tu est fils de ton père* s-a referit la locuțiunea *tel père, tel fils* (feciorul are aceleași calități și neajunsuri ca tatăl său). Din film reiese că numai tatăl are anumite prejudecăți față de francezi nu și mama lui Leopold. Prin urmare, traducătorul ar fi putut utiliza echivalentul din limba română *așa tată, așa fiu*.

Antipatia față de francezi este consolidată în dialogul lui Ruben cu preotul care recurge la diferite maxime din Biblie cu scopul de a-i demonstra lui Ruben că această ură nu este pe placul lui Dumnezeu:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Le prêtre: <i>Qu'as tu fais, Ruben, qui torture tant ta conscience? Parle, Dieu sait rappeler à Lui ses brebis égarées.</i> Ruben: <i>Même une brebis qui tire dans le dos d'un Français?</i>	Preotul: <i>Ai ceva pe suflet. O simt. Să nu ai frică. Domnul ghidează oile rătăcite.</i> Ruben: <i>Chiar dacă am bătut un francez?</i>

Dieu sait rappeler à Lui ses brebis égarées este o maximă ce semnifică „Dumnezeu ne călăuzește să-i urmăm calea”. Pentru a manifesta venerația sa față de cuvântul divin și dorința de respectare fidelă a textului sursă, traducătorul utilizează echivalența funcțională a elementelor din filmul original și din textul audiovizual tradus, cu scopul creării unei identități expresive, pe baza unui sens care nu se modifică.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Le prêtre: <i>Tu te dois d'aimer ton prochain comme toi-même, Dieu te l'ordonne.</i> Ruben: <i>Quand mon prochain est français. Je ne peux pas.</i> Le prêtre: <i>Tu ne passeras pas la douane du paradis!</i>	Preotul: <i>Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși. Dumnezeu a poruncit.</i> Ruben: <i>Dar dacă vecinul meu e francez... Eu nu pot. Fizic e imposibil.</i> Preotul: <i>Nu ai dreptul să treci prin Porțile Paradisului.</i>

Pentru a traduce maxima *tu aimeras ton prochain comme toi-même* traducătorul a recurs la echivalență. Iubirea fata de aproapele este formulată de Mântuitorul în cuvintele: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși” (Matei 22, 39 apud *Biblia*). Traducând replica lui Ruben, traducătorul realizează modificări în sintaxa frazei adăugând încă o propoziție *Fizic e imposibil* pentru a concretiza cauza imposibilității de a iubi aproapele. Expresia la *Douane du Paradis* utilizată în filmul original cu sens conotativ

(preotul face referință la cuvântul Douane pentru că Ruben lucrează la vamă și înțelege care este misiunea unei vămi) este tradusă printr-un echivalent mai neutru (denotativ) *porțile Paradisului*.

Un altă maximă a fost enunțată de preot în situația când Ruben îl anunță că este prieten cu un francez. Această mărturisire a generat un efect umoristic anume prin exclamația și mimica preotului:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Le prêtre: <i>Les voies du Seigneur sont impénétrables.</i>	Preotul: <i>Căile lui Dumnezeu sunt misterioase.</i>

Traducătorul a utilizat procedeul echivalenței pentru transferarea mesajului, iar mimica și gesturile personajelor, contextul de enunțare crează efectul umoristic.

În continuare, vom analiza efectul umoristic redat de jocurile de cuvinte în diferite situații de comunicare. O situație comică este condiționată de confuzia intenționată a numelor proprii paronime (e vorba despre o atracție paronimică intenționată):

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Irène: <i>C'est une offre ridicule...</i> Clientul: <i>C'est la meilleure offre de ce mois, Mme Lanus.</i> Irène: <i>"Janus" avec un "J".</i>	Irène: <i>Este o ofertă ridicolă...</i> Clientul: <i>Este cea mai bună ofertă a lunii, Mme Lanus.</i> Irène: <i>Este "Janus", cu un "J".</i>

Traducătorul a recurs la traducerea literală pentru a păstra jocul de cuvinte și a crea același efect comic în textul țintă.

Atracția paronimică intenționată a lexemelor *francophobe* (persoană care urăște Franța și tot ceea ce este francez <https://dexonline.ro/intrare/francofob/247189>) și *francophile* (persoană care aprobă, admiră, iubește tot ceea ce ține de Franța <https://dexonline.ro/definitie/francofil>), în contextul care urmează, creează o situație ironică și amuzantă. Ruben pretinde, în fața șefului său, că este un francofil, pe când, în realitate, este un francofob.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Le chef de la douane: <i>Vous avez une sale réputation ...</i> Ruben: <i>Impossible, je suis le plus francophile des Belges.</i> Le chef de la douane: <i>Vous êtes francophile, maintenant?</i> Ruben: <i>Oui. La France, quel beau pays ...</i>	Șeful vamei: <i>Ai o reputație proastă...</i> Ruben: <i>Cum se poate asta? Eu sunt cel mai francofil belgian.</i> Șeful vamei: <i>Francofil ești?</i> Ruben: <i>Îmi place țara asta frumoasă, Franța...</i>

Traducătorul recurge la echivalența pragmatică pentru a transmite efectul comunicativ al situației enunțate din filmul sursă, dar păstrând aceleași coordonate semantice, stilistice și funcționale. S-a intervenit și în structura unor enunțuri în limba română (strategia transpoziției) și chiar în registrul limbii (în limba română dispăre forma de politețe).

O altă situație comică este redată de jocul de cuvinte bazat pe utilizarea antonimelor. Este vorba despre traficanții de droguri care recapitulează cum vor traversa vama cu droguri:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Duval: <i>Tu prends un air innocent.</i> Duval: <i>Fais-moi une tête d'innocent.</i> Tiburce: <i>Je ne sais pas comment faire une tête d'innocent... J'ai été toujours coupable.</i>	Duval: <i>Te uiți nevinovat.</i> Duval: <i>Privirea de nevinovat, idiotule.</i> Tiburce: <i>Nu știu cum să arăt ca un nevinovat... Întotdeauna am fost vinovat.</i>

În acest context, traducătorul a recurs la echivalența funcțională în cazul expresiilor *prendre un air innocent*, *faire une tête d'innocent* dar a păstrat în textul țintă jocul de antonime pentru a evidenția caracterul și personalitatea acestui personaj dubios.

Ambiguitatea semantică a lexemului *père* a determinat declanșarea râsului în următoarea situație de enunțare (la mărturisire):

Textul sursă	Subtitrare în limba română
<p>Le prêtre: <i>Mon Dieu, d'où vient cette haine si farouche à l'égard des Français?</i> Ruben: <i>Mon père.</i> Le prêtre: <i>Oui, mon fils?</i> Ruben: <i>Non, ça vient de mon père.+ le geste</i></p>	<p>Preotul: <i>Cerule, de unde această ură absurdă față de francezi?</i> Ruben: <i>tata...</i> Preotul: <i>Da, fiul meu?</i> Ruben: <i>Nu, vine de la tatăl meu. + gestul</i></p>

Traducătorul a realizat o traducere literală (fidelă) păstrând aceeași ambiguitate semantică și în limba română. Confuzia semantică a fost condiționată de sensul literal al lexemului *père* (care face referință la paternitate) și sensul religios al aceluiași lexem (titlu atribuit, în general, unor clerici din creștinism).

În exemplul următor, subtitrarea în limba română poate fi interpretă diferit de către publicul țintă. Această ambiguitate semantică este cauzată de verbul *a urî* (a purta cuiva un sentiment de dușmănie, a manifesta aversiune față de cineva sau de ceva) și adjectivul *urât* (1. Care are o înfățișare neplăcută, care este lipsit de frumusețe, de armonie. 2. Care displace, care trezește repulsie (morală); urâcios, nesuferit) <https://dexonline.ro/definitie/ur%C3%A2t>:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
<p>Ruben: <i>C'est pas que je déteste les Français. C'est eux qui se rendent détestables.</i></p>	<p>Ruben: <i>Eu nu urâsc francezii, ei fac totul ca să fie urâți.</i></p>

Polisemia cuvântului *la carte* poate genera, la rândul său, mai multe interpretări care au un efect umoristic (la cafenea). Jacques, fiind preocupat de aflarea unei informații, a confundat sensul „representare a unui spațiu geografic” cu sensul „lista de bucate și băuturi într-un restaurant” și respectiv în loc de meniu întinde vameșilor o hartă:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
<p>Vanuxem: <i>Je veux bien la carte.</i> Jacques: <i>La carte, s'il te plait.</i> Vanuxem: <i>Non, le menu.</i></p>	<p>Vanuxem: <i>Vreau o listă.</i> Jacques: <i>O hartă, aici.</i> Vanuxem: <i>Nu, meniul.</i></p>

În limba română jocul de cuvinte nu a fost păstrat, dar situația de enunțare, mimica și gesturile personajelor suscită râsul.

Un alt joc de cuvinte este creat de utilizarea unui anglicism în expresia *être cool* – a fi calm, relaxat, rece (<https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/cool/>). Menționăm importanța mimicii personajelor în această situație de comunicare care declanșează râsul. Mimica, vocea personajelor și textul audiovizual reliefează efectul umoristic. Umorul este condiționat de situația în care personajele mimează stare de relaxare:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Duval: Il faut que <i>tu sois à la fois cool</i> mais tendu. Tiburce: Pas trop <i>cool</i> . Snon le douanier sera soupçonneux.	Duval: <i>Trebuie să pari rece... Dar în alertă.</i> Tiburce: Nu prea rece, este suspect.

Traducătorul a utilizat procedeul echivalenței pentru expresia *être à la fois cool* și nu a păstrat anglicismul în limba română.

Jocul de cuvinte condiționat de ortografierea și pronunțarea greșită a cuvântului *ambulance* – *Amblance, Ambubulance, AmBulance* a creat o situație comică, scopul fiind de a releva stupiditatea, prostia unui traficant de droguri, numit La Balle, care constituie punctul slab în acest grup de traficanți. Prin acest joc de cuvinte spectatorul trebuia să înțeleagă că acest personaj este un incult, de aceea acest joc de cuvinte a fost preluat așa cum era în limba franceză.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Duval: <i>Il est où, le "U"?</i>	Duval: <i>Unde-i "U"?</i>
La Balle: <i>Quel "U"?</i>	La Balle: <i>Cine?</i>
Duval: <i>Tu sais lire?</i>	Duval: <i>"U"! Tu poți citi?</i>
La Balle: <i>Ouais!</i>	La Balle: <i>Ce vrei să spui "U"?</i>
Duval: <i>Alors, il est où, le "U" de l'ambulance?</i>	Duval: <i>Unde este "U" în "ambulanța", fraiere?</i>
La Balle: <i>Il y a un "U" dans "ambulance"?</i>	La Balle: <i>Există un U în "ambulance"?</i>
Duval: <i>"BU"!</i>	Duval: <i>Ambulanța! BU! BU!BU!</i>
La Balle: <i>Il y a un "BU"?</i>	La Balle: <i>Două "BU"?</i>
Duval: <i>Il y en a deux.</i>	Duval: <i>Nu doi. Unul!</i>
La Balle: <i>"Ambubulance"?</i>	La Balle: <i>"Ambubulance"?</i>
Duval: <i>La! Le "U"! Rajoute-moi le "U" de ambulance!</i>	Duval: <i>Există un "U" în "Ambulanța"! Am-Bu-lance, fraiere!</i>

Patrimoine canonique et traduction – continuité et appropriation

Prezența situațiilor de comunicare (la masă, la restaurant) reprezintă un indiciu fundamental pentru identificarea elementelor culturile care se referă la bucate și băuturi.

Textul sursă	Subtitrare în limba română
<i>Et trois carbonades flamandes</i>	3 porții de tocană

Carbonade flamande numită și *carbonnade (à la) flamande* este un fel de mâncare din nordul Franței și din Belgia, constând din bucăți de carne înăbușite într-un sos de bere. Chiar în filmul original Irène explică în ce constă acest fel de mâncare (*du boeuf avec une sauce à la bière*). Traducătorul recurge la echivalența lingvistică propunând lexemul *tocană* (mâncare cu sos făcută din bucățele de carne prăjite cu ceapă (și cu adaos de cartofi); mâncare făcută din anumite legume prăjite cu ceapă).

Rasismul, francofobia în familia Vandevoorde este transmisă din tată în fiu. Vom prezenta o situație comică și ironică în care se face referință la un element cultural ce vizează apa minerală franceză *RocheClaire*:

Textul sursă	Subtitrare în limba română
Le père de Ruden: <i>J'ai vu l'étiquette. Cette eau est française. Je veux de l'eau belge.</i>	Tatăl lui Ruden: <i>Am văzut eticheta. Apa aceasta este franceză. Vreau apă belgiană.</i>
Louise: <i>Imagine que les Alpes sont en Belgique et bois!</i>	Louise: <i>Prefăte că aceasta este belgiană și bea!</i>
Ruben: <i>Hum... Elle a un petit goût sec.</i>	Ruben: <i>Ai dreptate, tată. Este cam uscată.</i>
Louise: <i>De l'eau sèche? Mais bien sûr. T'en dérites des conneries, toi... Monsieur le grand sauveur de la patrie! J'en ai marre de votre délire raciste!</i>	Louise: <i>Apă uscată? Asta e logic. Tu vorbești așa niște prostii... Ne cerem scuze, marele salvator al națiunii! M-am saturat de paranoia și rasmul tău!</i>
Ruben: <i>Quel racisme? On préfère son pays, on n'est pas racistes. Hein, papa?</i>	Ruben: <i>Nu este nici un rasism, tati?</i>

În acest schimb de replici nu se face referință directă la denumirea apei minerale. Interacțiunea dialog, text, imagine joacă un rol important în determinarea referinței. Eticheta de pe sticlă ne oferă această informație. Anume această etichetă și l-a făcut pe bătrânul Vandevoorde să scuipe apa din simplul motiv că e franceză, iar el detestă francezii. Traducătorul

prin procedeul traducerii literale și echivalenței pragmatice a fost fidel mesajului original. S-a omis în traducere cuvântul *les Alpes*, care face referință la Franța. Chiar dacă spectatorul nu cunoaște nimic despre această marcă de apă minerală, el poate infera sensul pragmatic din dialogul personajelor și din alte referințe nonverbale și paraverbale (expresia feței, gesturile, aspectul exterior, variații ale vocii, ale tonului și ritmului vorbirii). Ansamblul elementelor non-verbale ale comunicării este uneori denumit prin termenul de „metacomunicare” (cuvântul grecesc *meta* însemnând „dincolo” sau „în plus”), astfel că „metacomunicarea” reprezintă ceva în plus față de comunicarea doar prin cuvânt. „Odată deschisă, comunicarea față-în-față exploatează, de regulă, concomitent, minimum două coduri: *codul mimicii* și *codul lingvistic*. Indicii paraverbali se referă la modul de a vorbi, de a pronunța și la tot ceea ce însoțește vorbirea. Acestea sunt adeseori manifestări involuntare ale unor emoții, ale unor stări de spirit, cum ar fi, de exemplu, *tremurul vocii, râsul, bălbâiala, oftatul, geamătul, mormăiala ezitantă (mmm...), suspinele, tusea, dresul vocii, plânsul în timpul vorbirii, văicărelile, ridicarea vocii* (<http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=429>).

Concluzie

Traducerea unui film nu constituie numai un proces de conversie a sensurilor dintr-o limbă în alta, ci mai degrabă un act de comunicare. Teoreticienii și-au orientat viziunea asupra traducerii de la o perspectivă a transferului lingvistic la una a transferului cultural. Atenția subtitratorului este orientată spre funcția textului țintă. Traducerea filmului nu este doar un segment izolat al lumii, ci este văzut pe un fundal sociocultural, ca parte integrantă a lumii. Traducerea audiovizuală devine o formă de acțiune interculturală care implică mesaje echivalente în două coduri diferite. Echivalențele se stabilesc între texte care se integrează într-o cultură, într-o situație de comunicare și care sunt percepute ca produse ale interacțiunii dintre traducător și text/mesaj. Efectul echivalent, reperabil în planul emoțional, psihic, desemnează intenția atribuită filmului sursă și reprodușă cu maximă fidelitate în textul audiovizual țintă. Receptorii mesajului din limba țintă trebuie să resimtă același efect (umoristic) ca și receptorii mesajului din limba sursă. Elementele paraverbale și nonverbale sunt de asemenea purtătoare de sens, un sens care susține crearea efectului umoristic în textul audiovizual din limba română.

În pofida tuturor constrângerilor sale, subtitrarea rămâne o formă destul de complexă de traducere și creatorul de subtitrări va trebui astfel, ca oricare alt traducător, să facă adesea alegeri în traducere (a traduce limba sau cultura, a traduce literalmente sau a adapta). Creatorul de subtitrări va trebui să fie imparțial și corect în deciziile sale, acesta va trebui să găsească echilibrul corespunzător între cele două extremități, adică să respecte limba/cultura sursă și în același timp să fie creativ și să știe să joace cu nuanțele oferite de limba/cultura țintă, să găsească echilibrul între traducerea literală și adaptarea. Traducătorul trebuie să exploreze cultura și metodele de gândire ale vorbitorilor din limba sursă și din limba țintă în căutarea de echivalente care să facă legătura între ceea ce este specific și universal atât în limba sursă cât și în limba țintă.

Bibliografie

- Biblia*, Cluj-Napoca, Editura Fidela, 2011.
- Condrea, Iraida, „Referințe nonverbale și paraverbale în textul dramatic”, în *Revista Limba română*, n° 7-8, anul XVIII, Chișinău, 2008, <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=429> (accesat pe 18 ianuarie 2019).
- Condrea, Iraida, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Chișinău, Cartdidact, 2006.
- De Rosa, Gian Luigi, *Translating humour in audiovisual texts*, Bern, Switzerland, Peter Lang Ltd, 2014.
- Eco, Umberto, *Dire presque la même chose*, Paris, Bernard Grasset, 2007.
- Ene, Daniela Lucia, *Traduttore, traditore. Incursiune în teoria și practica traducerii unităților frazeologice*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2015.
- Frumușani, Daniela-Rovența, *Semiotică, societate, cultură*, Iași, Editura Institutul European, 1999.
- Gambier, Yves, «Les censures dans la traduction audiovisuelle», în *Meta*, vol. 15, n° 2, 2002, p. 203-221, <http://id.erudit.org/iderudit/007485ar> (accesat pe 18 ianuarie 2019).
- Reiss, Katharina, *Translation Criticism – The Potentials and Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment* (Traduit par Erroll F. Rhodes), New York, St. Jerome, 2000.
- Tatillon, Claude, *Traduire, pour une pédagogie de la traduction*, Toronto, Gref, 1986.
- Trosborg, Anna, *Text Typology and Translation*, Philadelphia, John Benjamins Publishing, 1997.
- Tymoczko, Maria, *Enlarging Translation, Empowering Translators*, New York, Routledge, 2007.
- Ungureanu, Victoria, *Teoria traducerii*, Bălți, USARB, 2013.

- Vermeer, Hans, "Skopos and Commission in Translational Action", în Andrew Chesterman, (dir.) *The Translation Studies Reader*, New York, Routledge, 1989, p.173-187.
- Vinay, Jean Paul, Darbelnet, Jean, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Paris, Didier, 1958.
- Zaharia, Casia, *Expresiile idiomatice în procesul comunicării*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2004.

Sitografie

- Le Dictionnaire *Reverso* en ligne, <https://dictionnaire.reverso.net/francais-definition/avoir+l%27air+d%27un+clown> (accesat pe 18 ianuarie 2019).
- Le Dictionnaire *l'Internaute* en ligne, <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/blague/> (accesat pe 25 ianuarie 2019).
- Le Dictionnaire *l'Internaute* en ligne, <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/cool/> (accesat pe 25 ianuarie 2019).
- Tolcea Marcel, *Vorbiți limba franceză cu o franceză sau cu o franțuzoaică?* <http://www.radiotimisoara.ro/2017/08/31/%F0%9F%94%8A-vorbiti-limba-franceza-cu-o-franceza-sau-cu-o-frantuzoaica/> (accesat pe 05 februarie 2019).
- Dicționar explicativ al limbii române*, <https://dexonline.ro/intrare/francofob/247189> (accesat pe 10 martie 2019).
- Dicționar explicativ al limbii române*, <https://dexonline.ro/definitie/francofil> (accesat pe 10 martie 2019).
- Dicționar explicativ al limbii române*, <https://dexonline.ro/definitie/ur%C3%A2t> (accesat pe 10 martie 2019).
- Rien à déclarer*, <https://www.filme3d.net/filme-hd/8215-rien-a-declarer-nothing-to-declare-2010.html#server1> (accesat pe 18 decembrie 2018).